

9. Склокіна І. Українське / національне в радянській офіційній політиці пам'яті про примусову працю в нацистській Німеччині / І. Склокіна // Сучасні дискусії про Другу світову війну: зб. наук. ст. та виступів укр. і зарубіжних істориків / Асоц. викл. іст. та сусп. дисциплін «Нова Доба», Прогр. дослідж. історії сучасної України ім. П. Яцика / упоряд. Я. Грицак, П. Кандьор, С. Турканик. – Л.: ЗУКЦ, 2012. – С. 175–189.
10. Спогади-терни. Про моє життя німецьке...: Спогади про перебування на примусових роботах у нацистській Німеччині / гол. ред., вступ. ст. Г. Г. Грінченко ; упоряд., коментар І. Є. Реброва. – Харків: Право, 2008. – 488 с.

УДК 32.019.51 – 379.85

Синчук Р. А.

«МАРШІ ЖИТТЯ» ЯК КОМЕМОРАТИВНА ПРАКТИКА

У статті йдеться про «марші життя» – особливий вид комеморативних заходів, що проводяться переважно в державах Східної Європи на території колишніх концтаборів, гетто чи місцях масових розстрілів євреїв нацистами. Такі марші набули значної популярності наприкінці ХХ ст. і сьогодні є невід'ємною частиною політики пам'яті Ізраїлю, а також деяких європейських країн.

Автором також встановлений зв'язок між «маршами життя» та ностальгічним туризмом, розкрита роль Держави Ізраїль в їх організації, здійснена спроба визначити мотивацію учасників цих комеморативних заходів.

Ключові слова: Голокост, «марші життя», місця пам'яті, політика пам'яті.

Sinchuk R. A. «Marches of the Living» as a commemorative practice.

В статье исследованы «марши жизни» – особый вид коммеморативных мероприятий, которые проводятся преимущественно в странах Восточной Европы на территории бывших концлагерей, гетто или местах массовых расстрелов евреев нацистами. Такие марши приобрели значительную популярность в конце ХХ в. и сегодня являются неотъемлемой частью политики памяти Государства Израиль, а также некоторых европейских стран.

Автором также установлена связь между «маршами жизни» и ностальгическим туризмом, раскрыта роль Государства Израиль в организации «маршей жизни», реализована попытка определить мотивацию участников этих коммеморативных мероприятий.

Ключевые слова: Холокост, «марши жизни», места памяти, политика памяти.

Sinchuk R. A. *Marches of the Living as a commemorative event.*

The article deals with the *Marches of the Living* – a special kind of commemorative events, which are held mainly in Eastern Europe, on the territory of the former concentration camps, ghettos or places of mass executions of Jews by the Nazis. These marches have gained considerable popularity in the late twentieth century, and now they become an integral part of the memory policy of Israel and some European countries.

The study of this phenomenon showed that the *Marches of the Living* arose thanks to the help and assistance of the government of the State of Israel, who saw in the marches the way to spread knowledge about the Holocaust. Due to the *Marches of the Living* tens of thousands of Jewish students, civil servants, thousands of tourists from other countries or even continents, learn the truth about the crimes of the Nazi regime, about the concentration

camps, mass murders of Jews. It is also worth mentioning the growth rate in the number of non-Jewish participants of the Marches of the Living. Every year more and more visitors from different states come to Auschwitz. Quite often you can see the leaders of the European states on the marches.

As we found out during the research, the Marches of the Living are constantly evolving, and if they once began as a Marches of the Living witnesses of the Holocaust, wanted to tell the younger generation of Jews the truth about the crimes of the Nazis, now the Marches of the Living became widely publicized commemorative event, attended by the presidents of different states, the hierarchy of the churches, dozens of media representatives.

In addition, the article discusses the role of the places of memory (concentration camps, ghettos) in the emergence and popularization of the Marches of the Living. In particular, we are talking about the phenomenon of Auschwitz concentration camp, which became a place of death for a huge number of people. The atmosphere of the Marches of the Living at Auschwitz, without exaggeration, is special. Significant role in creating this atmosphere plays Auschwitz, with its barracks, crematory, memorial. The walls of the former concentration camp, soaked a huge pain sometimes affect participants of the marches significantly stronger, then the best speakers.

Finally, the article also mentions the place of the Marches of the Living in the structure of tourist travels, their connection with nostalgic and event tourism.

Key words: Holocaust, Marches of the Living, places of memory, politics of memory.

Після завершення Другої світової війни колишні німецькі концтабори густою мережею вкривали землі Центральної та Східної Європи. Мільйони невинних жертв були фізично знищені за колючим дротом Освенцима, Майданека, Треблінки та багатьох інших таборів смерті.

Проте ті, хто вижив, не забули про них. Вони не забули ані газових камер, ані смак хліба з домішками тири, ані «маршів смерті» – жахливих походів в'язнів з одного концтабору до іншого наприкінці війни, які подекуди супроводжувалися загибеллю до 90 % всіх в'язнів.

Питання «маршів смерті» та їх місця в історії як євреїв, так і всієї Європи неодноразово піднімалися істориками. Зокрема, моторошні картини переміщення ледве живих в'язнів на значні відстані та наслідки таких походів висвітлені у працях Є. Бауера, Х. Фейн, Л. Купера, Р. Лернера, Дж. Портера, А. Вагнера. Також описи «маршів смерті» представлені на сторінках книги Х. Арндт «Банальність зла: Ейхман в Єрусалимі», де масові вбивства євреїв висвітлюються безпосередньо Адольфом Ейхманом – одним із головних організаторів і реалізаторів т. зв. остаточного розв'язання єврейського питання [1, с. 4].

Проте не тільки в книгах знайшла своє відображення пам'ять про ті страшні часи. Наприкінці ХХ ст. пам'ять про «марші смерті», що мали місце в 1944–1945 рр. на території нинішніх Польщі, Німеччини, а також країн Прибалтики, знайшла своє відображення і в унікальному культурному та соціальному явищі – «маршах життя», які нині об'єднують усіх, хто бажає вшанувати пам'ять жертв Голокосту. Десятки тисяч євреїв, німців, поляків, українців та представників багатьох інших національностей щороку беруть участь у вшануванні пам'яті невинно вбитих в'язнів нацистських концтаборів. Ці комеморативні заходи проводяться, як правило, в т. зв. місцях пам'яті – символічних об'єктах, з якими тісно пов'язані спогади жертв Голокосту.

Власне, теорія місць пам'яті (мнемонічних місць) на початку ХХ ст. запропонована Морісом Хальбваксом. У 1978 р. цю теорію вдосконалив П'єр Нора, який замінив поняття «мнемонічні місця» на «місця пам'яті», залишивши незмінним сутність даного поняття. Згідно П. Нора, «місця пам'яті – місця, в яких суспільство

добровільно збирає ті спогади, які для нього є важливою і невід'ємною частиною свого індивідуального вигляду». Вчений вважав, що «місця пам'яті» покликані подолати розриви між історією та пам'яттю, що мало б повернути людині зв'язок з її минулим. При цьому найголовнішою функцією «місць пам'яті» дослідник визначав збереження пам'яті членів групи про певну подію [5, с. 52].

Сьогодні концепція «місць пам'яті» є надзвичайно поширеною, оскільки це поняття дозволяє влучно пояснити вплив пам'ятних місць на історичну пам'ять тієї чи іншої етнопонаціональної спільноти. Зокрема, концепція «місць пам'яті» широко застосовується та розвивається в працях Б. Шенка, Я. та А. Ассманів, Х. Шульце.

«Марші життя» в контексті етнопонаціональної політики держав чи їхньої політики пам'яті науковцями до цього часу практично не досліджувалися. Проте матеріали, що висвітлюють їх перебіг, оприлюднені в друкованих ЗМІ та на електронних ресурсах як Ізраїлю, так і багатьох країн Європи. Останнім часом географія видань, які відображали перебіг «маршів життя», особливо поширилася. Це пояснюється тим, що ці заходи почали проводити не тільки в Польщі, але й у Німеччині, Литві, Україні, Угорщині, США.

Метою даної розвідки є з'ясування сутності «маршів життя» як однієї з форм комеморативних практик, їхньої еволюції з часу виникнення, а також доведення гіпотези про те, що «марші життя» слід трактувати особливим підвидом ностальгичного туризму. Задля цього слід розв'язати такі завдання: розкрити роль Держави Ізраїль у виникненні та популяризації «маршів життя» як компонента її політики пам'яті; встановити їх місце в структурі туристичних мандрівок; розкрити сутність «маршів життя» та їх еволюцію, встановити мотивацію людей, що беруть у цих заходах.

Трактування «маршів життя» особливим підвидом ностальгичного туризму спонукає передусім визначити сутність останнього.

Він є одним із видів туризму, що набули особливої популярності в другій половині ХХ ст. Основний мотив таких мандрівок, як можна зрозуміти з самого терміну, – це ностальгія. Вона виражається в тузі за батьківщиною, рідною мовою, звичаями, традиціями, природою тощо. Також варто зазначити, що ностальгичний туризм у будь-якій своїй іпостасі тісно пов'язаний з вибірковою збереженням фрагментів історичної пам'яті соціальної групи, до якої належить турист, є своєрідною реконструкцією минулого. Таким чином, ностальгичні туристи часто повертаються не тільки на землю, з якими у них пов'язані спогади, але й туди, звідки їх депортували, де їх вбивали тощо [3, с. 67–68].

Ностальгичний туризм є досить широким поняттям, що об'єднує велику кількість різноманітних подорожей. За мотивацією ностальгичні туристичні мандрівки поділяються на поїздки на свою історичну батьківщину або на батьківщину своїх предків, зустрічі із родичами та близькими на історичній батьківщині, поїздки з метою відвідання кладовищ та поховань.

Що ж стосується «маршів життя» та відвідин тих місць, де колись існували концтабори, то, враховуючи вищеведену класифікацію за критерієм мотивації поїздок, такі подорожі слід зарахувати до третього виду ностальгичних турів. Адже йдеться про відвідання кладовищ і місць масових поховань. Щоправда, тут слід зробити деяке уточнення. Адже аналогів «маршів життя» як форми комеморативних практик не існує. Відтак відносити відвідування таких місць пам'яті до конкретного виду ностальгичного туризму потрібно дуже обережно.

Справа в тому, що опису ностальгичних подорожей, у ході яких турист відвідує могили сотень тисяч людей, які можуть не мати жодного стосунку до нього, не існує. Одна справа, коли турист їде на могили своїх предків, колишніх знайомих, інша – коли число жертв досягає астрономічних величин.

Голокост та його місце в сучасному світі багато в чому унікальні, що наклало свій відбиток на «марші життя». Аналогів їм, фактично, не існує: адже, на відміну від тих подорожей туристів, які відвідують могили своїх предків, учасники названих походів здебільшого не мають безпосереднього зв'язку з тими, чий прах покоїться на територіях колишніх таборів смерті.

До того ж, відвідування кладовищ є досить інтимною справою кожного етнофора; зазвичай воно не буває велелюдним, таким, у якому участь беруть представники політичних чи символічних еліт – практика, котра є характерною для «маршів життя». Фактично, останні є не тільки туристичними акціями, але й тими заходами, в яких ностальгичний туризм поєднується з подієвим. Це, власне, спонукає говорити про «марші життя» як про мандрівки, що об'єднують в собі кілька видів туризму.

Зокрема, євреї, що приїждять на територію колишніх концтаборів, щоб подивитися на місце, де страждали вони самі або їхні батьки/рідні, є яскравими представниками ностальгичного туризму. Вони повернулися на місця, з якими пов'язані сторінки життя їх самих або їхніх предків, здійснюючи своєрідну реконструкцію минулого для самих себе. А це і є визначальною рисою ностальгичного туризму.

У той же час ті подорожуючі, що не є членами цільової групи, яка стала жертвою геноциду, заінтриговані назвою «маршів життя» та їхньою популярністю в останні роки, приїждять у такі місця, керуючись іншими мотивами: беручи участь у «маршах життя», вони в такий спосіб демонструють свою емпатію до жертв, а водночас і політичну позицію – осуд злочинів нацистів часів Другої світової війни. А це вже є типовим для подієвих туристів – людей, що приїждять на конкретний масштабний комеморативний захід.

Історія «маршів життя» розпочалася 1988 р., коли за ініціативи Міністерства освіти Держави Ізраїль околицями польського містечка Освенцим траурною ходою пройшли близько 14 тис. євреїв. Це була перша масова акція єврейства на теренах Східної Європи, яка була приурочена річниці звільнення концтабору Аушвіц-Біркенау радянською армією*.

Сам факт місця проведення першого «маршу життя» в Освенцимі спонукає осмислити питання його обрання тими, хто формує колективну пам'ять ізраїльтян про минувшину. Передусім звернемо увагу на проведення цілеспрямованого заходу, який мав за мету перетворити це монументальне місце в одне з тих, що стане символом зазаної нацією кривди.

Констатуємо цей факт, звернемо увагу на декілька аспектів. По-перше, Освенцим є тим місцем, котре дає підстави погодитися з тезою про унікальність Голокосту в інтерпретації ізраїльських учених: поруч із задумом нацистів знищити всіх євреїв Європи, масштабністю цього злочину – технологізація знищення жертв геноциду, що суттєво відрізняє методи вбивства в актуалізованих політичних конфліктах.

По-друге, будь-яке із символічних місць, що функціонує сьогодні на місцях колишніх «фабрик смерті», суттєво відрізняється від інших монументальних місць. Адже перші зведені там, де (на відміну від тих могил, в яких покоїться прах «своїх») чи «чужих», що померли природною смертю) починають останки десятків/сотень тисяч жертв. Отже, такі монументальні місця суттєво відрізняються від інших передусім за чисельністю тих, хто покоїться в конкретному місці.

---

*Згідно суджень Шмуеля Роземана – одного із ідейних натхненників «маршів життя», – їх проведення є своєрідною відповіддю нацистам, які на цих же дорогах на початку 1945 р. провели сумнозвісний марш смерті, котрий призвів до загибелі тисяч безневинних в'язнів концтабору. Зауважимо, ті учасники маршів смерті, що пережили Голокост, схильні до використання назви «марші живих». Проте серед молодшого покоління ізраїльтян така назва не прижилася і використовується все рідше.

По-третє, такі монументальні місця, як Освенцим, зведено безпосередньо там, де відбувалися злочини проти людства^{**}. Таким чином, у колективній пам'яті вони функціонують як своєрідне представлення топографії кривди, зазваної «своїми». Уявлення про безпосередній зв'язок поміж тими, хто загинув у час війни, і їхніми нащадками бачиться нам механізмом комунікації поміж поколіннями, ширше ж – «своїми», на яку звертав увагу Б. Андерсон у праці «Уявлені спільноти». Різниця полягає в тому, що цей вчений наголошував на неможливості представників однієї соціальної групи побачити всіх її представників, функціонування в їхній свідомості єдності з іншими представниками групи завдяки сповіданню спільних культурних ресурсів; у нашому ж випадку ведемо мову про спробу застосування шевченківського «і мертвим, і живим, і ненародженим...»: йдеться про примордальну єдність, відчуття належності до однієї групи поміж тими, хто загинув у час Голокосту, та їхніми нащадками. За таких умов відвідування монументальних місць євреями – це акт пам'яті нащадків вцілілих жертв Голокосту з тими, хто був знищений нацистами та їхніми посіпаками.

Що важливо, каталізатором такого паломництва – відвідування теренів, де колись функціонували «фабрики смерті» – є сам факт уявлення/розуміння спорідненості, єдності; ширше ж – пам'яті. Прибуття ж в Освенцим, Собібор чи інше символічне місце, молитва тощо в складі організованої групи перетворюється на комеморативну практику. Вона, в свою чергу, є, згідно наукового інструментарію П. Нора, формою активної пам'яті [5, с. 188].

Для євреїв як нації, що пережила один із найстрашніших геноцидів в історії, одними з місць пам'яті є колишні концтабори та гетто. В колишніх концентраційних таборах, на місцях масових розстрілів періоду Голокосту «сходяться» спогади мільйонів євреїв. При цьому будівлі, збережена архітектура гетто, меморіали та пам'ятники є елементами офіційної історії, яка в цих місцях тісно переплітається із пам'яттю поколінь. Це й робить колишні концтабори чи гетто класичними «місцями пам'яті», як їх визначав сам П. Нора.

Основна ідея «маршів життя», що проводяться в таких місцях пам'яті, – не дати людству забути про Голокост та його жахи. «Марші життя» є особливими комеморативними заходами: адже тут пам'ять тих, хто здійснює «паломництво», поєднується з пам'яттю самого місця. А. Ассман описує подібне явище так: «Місце саме може бути суб'єктом, носієм спогадів, і часом, де це можливо, розширювати пам'ять так, що пам'ять місця значно виходить за межі людської пам'яті» [2, с. 317].

Керуючись такими судженнями, можна припустити, що людина, котра народилася через десятиліття після Голокосту, беручи участь у «маршах життя», має можливість зрозуміти цей геноцид краще, ніж будь-де в іншому місці: стіни бараків, залишки охоронних вез та обтягнутий колючим дротом двір розкаже не менше, аніж спікери, що беруть слово. Дослідження показали, що вплив тих комеморативних практик, які відбуваються в місцях пам'яті (гетто, концтаборах, урочищах), впливають на психіку індивідів значно ефективніше, ніж ті, що проводяться в інших місцях, котрі не пов'язані з історією Голокосту.

Місця пам'яті, де відбуваються «марші життя», певною мірою відрізняються одне від одного. В одних випадках вони проводяться в концтаборах, де було закатовано сотні тисяч людей. Нерідко їхніх жертв піддавали т. зв. знищенню працею, згодом (чи в інших випадках – відразу) вбивали шляхом використання т. зв. циклону Б (т. зв. технологічна смерть).

^{**}Вони, напр., суттєво відрізняються від курганів пам'яті, котрі нерідко зводяться в місцях, що не мають безпосереднього зв'язку з тими чи іншими історичними подіями.

Водночас з часом «марші життя» почали проводити в тих місцях, де у час Другої світової війни проводилися марші смерті або масові вбивства євреїв. Зокрема, до таких місць належать Бабин Яр, Пальмікен (Янтарне) та ін.

Третій вид «місць пам'яті», де традиційно влаштовують «марші життя», – це місця розташування колишніх єврейських гетто часів війни. Тут також влаштовують марші; щоправда, такі марші в цілому менш велелюдні, ніж перші два види. Приміром, такі марші життя проходили в Даугавпілсі, Будапешті, деяких містах Німеччини.

Географія проведення «маршів життя» є доволі широкою. Останніми роками вони проводилися в Польщі, Німеччині, околицях Будапешта, в Калінінграді, деяких містах України, Молдови, Литви, Латвії і навіть США. Метою таких заходів у державах Старого світу є нагадування європейцям про жахи Голокосту, заклик унеможливити його повторення, а також сприяння викорінню антисемітизму.

Особливістю «маршів життя», що проходять поза межами Освенцима, є те, що вони зніційовані не ізраїльською владою, а самими європейцями або ж єврейськими організаціями Європи. Напр., серія «маршів життя», що проходили на теренах України з 4 по 10 серпня 2010 р., була задумана та втілена в життя німецькими активістами на чолі з Йобстом Бітнером та Ютою Цаксар, що діяли від імені Церкви Євангельських християн-баптистів.

Євангельські християни-баптисти також організували «марші життя» в Литві (вперше відбувся 2009 р.) та Молдові (2010 р.). В обох країнах на вулиці міст вийшли тисячі молодих людей, які в супроводі свідків Голокосту вшанували пам'ять загиблих [6].

«Марші життя», що проводилися в 2011 р. в різних куточках Білорусі і в яких брали участь чимало євреїв як з Ізраїлю, так і місцевих мешканців, були організовані благодійною єврейською організацією «Покоління нащадків тих, хто пережив Катастрофу». Учасники білоруського «маршу життя» пройшли урочищем Стоневичі, де 1942 р. було закатовано 2524 євреї, і таким чином було майже знищене містечко Ів'є. Також євреї та всі небайдужі пройшли вулицями найбільших міст Білорусі – Мінська, Вітебська, Гродно [7].

Отже, поряд з «маршем життя», який проводять євреї, існують й інші, які здійснюють нащадки тих, хто знищував євреїв. І тому смислове навантаження цих маршів кардинально відрізняється одне від одного: якщо в першому випадку євреї згадують Шоа і вшановують пам'ять закатованих предків, то у випадку з маршами європейців це швидше інструмент покаяння.

Проте в цілому наймасштабніший та найвідоміший «марш життя», як вже згадувалось, відбувається в Освенцимі. У 1996 р. він набув статусу міжнародного та щорічного; участь у ньому почали брати лідери як Ізраїлю, так і деяких європейських держав. Проводиться «марш життя» в Освенцимі 27 дня місяця Нісан (кінець квітня – початок травня), в День пам'яті жертв Голокосту (Йом-а-Шоа) [10].

Саме сюди щороку приїздять тисячі організовано привезених студентів, учнів ізраїльських навчальних закладів; саме сюди щороку прилітають лідери Держави Ізраїль та європейських країн. Кількість учасників «маршу життя» в Освенцимі просто вражає: в середньому за кілька днів дорогою смерті з Аушвіца до Біркенау проходять біля 10–15 тис. чол., а в 2005 р., коли людство відзначало 60-річчя звільнення Освенцима, «маршем життя» пройшли біля 30 тис. людей.

Дорогою смерті в різні роки проходили президент Польщі Александр Квасневський, президент Угорщини Януш Адер, президенти Ізраїлю Шимон Перес, Моше Кацав, прем'єри Аріель Шарон та Беньямін Нетаньяху. В середньому на кожен «марш життя» приїздять делегації з 10–12 держав. Зокрема, в 2009 р. на цьому заході були присутні офіційні делегації зі США, Австралії, Канади, Франції, Греції, деяких

країн колишнього соцтабору. Бували на «марші життя» і офіційні представники арабського світу, як-от Марокко.

Окрім представників церковної та світської влади, до Освенцима щороку приїжджає потужна делегация ЦАХАЛу та єврейської поліції. Її в різні роки очолювали керівники генштабу, поліції, навіть, міністри оборони Ізраїлю. Так, на 22-му марші життя був присутнім Бені Ганц – начальник генштабу ЦАХАЛу. Серед іншого, військовий сказав: «ЦАХАЛ захистить євреїв, а, отже, Голокост більше ніколи не повториться» [8].

У переважній більшості випадків «марші життя» в Освенцимі проходять за задальгід складним сценарієм. Всі виступаючі діляться на дві категорії: перша – свідки і жертви Голокосту, котрі розповідають молодому поколінню про те, що їм довелося пережити, друга – політики та громадські діячі, які закликають не допустити повторення Голокосту.

Раніше, коли «марші життя» в Освенцимі тільки зароджувалися, в програму входили хода з Аушвіца до Біркенау, протягом якої люди мовчки йшли тією самою дорогою, якої йшли на вірну смерть в'язні, а також імпровізований мітинг, на якому виступали жертви Голокосту і рабини. Політичних месиджів на «маршах» не могло бути, адже спершу політики не брали участь у цих заходах.

Все змінилось згодом, ближче до кінця 90-х. Саме тоді для бажаючих відвідати «марш життя» стали проводити також ознайомчі екскурсії варшавським гетто, розширили музей в Освенцимі, а численні імениті гості дуже швидко привабили на захід журналістів. «Марші життя» почали висвітлюватися в пресі; вони набули популярності, а, отже, зросла й кількість їх учасників. В основному більше стало неєвреїв, які до того часу досить інертно ставились до «маршів життя», вважаючи їх виключно єврейською ініціативою.

У 2009 р. відбулася знакова подія для «маршів життя»: вперше кількість неєврейських учасників маршу в Освенцимі перевищила кількість євреїв. Захід, що в 1988 р. планувався ізраїльськими чиновниками як вшанування євреями пам'яті предків, закатованих в концтаборах, перетворився на величезну комеморативну подію, в якій беруть участь представники десятків націй.

Головні урочистості в час «маршів життя» проходять на території комплексу таборів Біркенау. Саме там розташовується пам'ятник жертвам Голокосту, біля якого політики, рабини та свідки Шоа вголосують свої промови.

Із останніх нововведень на «маршах життя» варто відзначити монотонне зачитування імен та прізвищ закатованих в Освенцимі в'язнів, яке продовжується протягом всього дня. Учасники «маршів» слухають ці прізвища з десятої ранку до шостої вечора: в час ходи та в час відпочинку, прізвища лунають у час загальних молитов, у час промов можновладців.

На другий день після «маршу життя» урочистості продовжуються, але вже не в Освенцимі, а в самому Ізраїлі, де в цей день відзначають День Незалежності [11].

Мотивація організації та проведення «маршів життя» Ізраїлем – прагнення зберегти пам'ять про Голокост, пропаганда його суспільно-політичних уроків. До того ж, ізраїльське суспільство після Другої світової війни було постгеноцидним. Тобто таким, згідно визначення Д. Мейса, що є хворим, в якому люди не усвідомлюють того, що було здійснено, повною мірою [4].

«Марші життя» – це один із найпотужніших комеморативних заходів, на яких євреї розповідають про Шоа, застерігають світ від його повторення і, водночас, виховують молоде покоління, котре не боїться висловити вголос те, що болить. Так єврейське суспільство оздоровлюється і, вшановуючи жертв Голокосту, водночас звільняється від його важкої спадщини.

При цьому, якщо мотивація євреїв практично не змінилась з 1988 р., то європейці беруть участь у «маршах життя», в першу чергу, щоб покаятися за вчинки своїх предків. Замовчувати Голокост стає неприйнятним у сучасній Європі, і саме це змусило Ангелу Меркель в 2009 р. стати першим німецьким канцлером, що відвідав колишній концтабір, ушанувавши в такий спосіб пам'ять закатованих там євреїв [9].

Отже, «марші життя» є особливим видом туристичних мандрівок, у яких поєднуються риси ностальгічного та подієвого туризму. З однієї сторони, групи ізраїльтян у такий спосіб вшановують могили своїх предків, з іншої – є учасниками потужного комеморативного заходу. При цьому варто завважити, що частка подієвих туристів останнім часом стабільно зростає, як зростає і число неєврейських учасників «маршів життя».

Останні проводяться по всій Європі, проте для всіх них без винятку типовими є деякі спільні риси. Перша – вони проводяться в «місцях пам'яті». Як правило, такими «місцями пам'яті» є колишні концтабори, а також місця масових вбивств євреїв. Друга – «марші життя» проводяться за активного сприяння Держави Ізраїль та її уряду. В деяких випадках Ізраїль допомагає організаторам «маршів», в інших – сам виступає організатором. Наприклад, найпотужніший «марш життя», що кожного року проводиться в Освенцимі, організовується Міністерством освіти Ізраїлю. Третя спільна риса «маршів життя» полягає в тому, що вони не є винятково єврейськими акціями. Насправді це комеморативні заходи, в яких беруть участь представники різних національностей, політичні лідери різних держав.

Будь-яка ізраїльська влада активно допомагає в організації «маршів життя», адже ці комеморативні заходи дозволяють розповісти громадськості правду про Голокост. Політика пам'яті, що проводиться Державою Ізраїль, спрямована на те, щоб говорити про Голокост, досліджувати його та досягти офіційного засудження геноциду євреїв якомога більшою кількістю держав світу. У цьому сенсі «марші життя» є надзвичайно ефективним знаряддям реалізації політики пам'яті.

Дорога з Освенцима до Біркенау, яка колись була місцем смерті тисяч євреїв, тепер завдяки «маршам життя» отримала нове символічне значення. Якщо раніше це була дорога смерті жертв геноциду, то для нового покоління ізраїльтян та європейців це, в першу чергу, дорога, де померла людяність. Катастрофа одного народу стала катастрофою всіх без винятку. Визнання цього факту визначає найбільше досягнення «маршів життя».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арндт Х. Банальность зла: Эйхман в Иерусалиме / Ханна Арндт ; пер. с англ. С. Кастальского и Н. Рудницкой. – М. : Европа, 2008. – 444 с.
2. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / Аляйда Ассман ; пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічевої та О. Юдіна. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
3. Зорин И. В. Международный туризм. Туризм как вид деятельности / И. Зорин, А. Каверина, В. Квартальнов. – М., 2009. – 300 с.
4. Мейс Дж. Геноцид – найтяжчий злочин проти людства і людяності / Д. Мейс // Українська мова та література. – 2006. – № 3–4. – С. 3–6.
5. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / П'єр Нора ; пер. із фр. А. Репи. – К. : ТОВ «Видавництво «КЛЮ», 2014. – 272 с.
6. Марш жизни в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://evreiskiy.kiev.ua/marsh-zhizni-v-ukraine-5083.html>
7. По дорогам жизни [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sb.by/soyuz-belarus-rossiya/article/po-dorogam-zhizni.html>

8. Бени Ганц во главе «марша жизни» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.7kanal.co.il/News/News.aspx/159308#.VC11PH4hiU>
9. Меркель посетила концлагерь «Дахау» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.stoletie.ru/lenta/merkel_posetila_konclager_dahau_319.htm
10. День памяти жертв Холокоста и героев сопротивления [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://embassies.gov.il/spb/NewsfromIsrael/formalannouncements/Pages/yom-hashoa-2013.aspx>
11. Марш жизни в память о смерти [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.jewish.ru/theme/world/2008/05/news994262233.php>

УДК 316.4:930.2

Юськів Х. В.

КОНЦЕПТ ПАМ'ЯТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ АКТИВІЗАЦІЇ ЕТНОРЕГІОНАЛЬНОГО СЕПАРАТИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ ПІВДЕННОГО ТІРОЛЮ)

Зацікавлення феноменом «пам'ять» помітно зросло впродовж останніх десятиліть. Аналітики стверджують, що майбутнє держави багато в чому залежить від інтерпретації минулого. Станом на сьогодні це питання виявилось особливо актуальним, що спричинено безпрецедентними спалахами етнорегіональних сепаратистських рухів у країнах ЄС, які досі вважалися зразками усталеної демократії та верховенства права. Істотну роль у розгортанні подібних процесів відіграють саме історична пам'ять, культурні, мовні та інші відмінності.

Ключові слова: політика пам'яті, Південний Тироль, сепаратизм, ідентичність.

Юськів Х. В. Концепт памяти как инструмент активизации этнорегионального сепаратизма (на примере Южного Тироля).

Заинтересованность феноменом «память» заметно возросла за последние десятилетия. Аналитики утверждают, что будущее государства во многом зависит от интерпретации прошлого. На сегодня данный вопрос оказалось особенно актуальным, что вызвано беспрецедентными всплесками этнорегиональных сепаратистских движений в странах ЕС, которые до сих пор считались образцами устойчивой демократии и верховенства права. Существенную роль в разворачивании подобных процессов играют именно историческая память, культурные, языковые и другие различия.

Ключевые слова: политика памяти, Южный Тироль, сепаратизм, идентичность.

Yuskiv Ch. V. Concept of memory as an instrument for ethno-regional separatism activation (example of South Tyrol).

The choice of the proposed research is caused by the necessity to analyze the issue of the memory of past nation as one of the main instrument of ethno-regional identity and separatism implementation. At the same time memory model on various historical events can cause conflicts within societies (e. g. between supporters of Franco and Republicans in Spain) and tension in international relations (contradictory in interpretation of history between France and Algeria).

The purpose of this article is to explore the conceptual basis of understanding of the concepts of politics of memory and separatism, to analyze and characterize the use of the concept of memory as a mechanism of activation of separatist movements in ethno-regional level focusing on the history of the South Tyrol region.